

DE HEMELSE EXTASE VAN HILDEGARD VAN BINGEN

FOTO: SHUTTERSTOCK

Hildegard op een glas-in-loodraam van Sieger Köder in Kloster Benediktbeuern

Muziek was voor HILDEGARD VAN BINGEN (1098-1179) een manier om haar lichaam en geest ontvankelijk te maken voor mystieke ervaringen. “Een mens zucht en steunt opvallend vaak bij het horen van bepaalde melodieën, omdat hij zich in zijn ziel de kwaliteit van de hemelse harmonie herinnert”, aldus de Duitse abdis, zieneres en componiste.

Tekst: MYRTHE MEESTER

Voor een middeleeuwer stond Hildegard van Bingen opvallend positief tegenover geestelijk en zelfs lichamelijk genot. In haar zelfgestichte vrouwenklooster Rupertsberg aan de Rijn, gelegen ten westen van Frankfurt am Main, hoefden de nonnen niet te vasten of zichzelf te kastijden. Centraal in Hildegards geloofsbeleving stond de maagd Maria, aan wie ze zestien van haar 77 overgeleverde liederen wijdde, waarvan ze zowel de poëtische Latijnse teksten als de meditatieve muziek zelf schreef. “Uw vlees heeft genot gekend”, zingt een hoge, ijle vrouwenstem in haar Mariahymne *Ave generosa* (‘Gegroet, edelmoedige’), “als een grasland dat is aange-

Hildegards mystiek-erotische visie op de kosmos

raakt door de dauw en ondergedompeld in frisheid.” In hetzelfde lied wordt Maria bejubeld als “Moeder van alle Vreugde” met een “gelukzalige baarmoeder”, waarin Gods “omhelzing van vuur” de redding van de wereld heeft geplant.

BEPERKENDE GENDERROLLEN

De Duitse mystica verzette zich hevig tegen de hardnekkige gedachte dat vrouwen van nature zwak of sluw zouden zijn, omdat oermoeder Eva ooit de zondeval teweeg had gebracht. Keer op keer vertellen haar liederen hoe *salvatrice* (‘verlosseres’) Maria met haar vreugdevolle geschenk aan de wereld de misstap van Eva dubbel en dwars ongedaan heeft gemaakt. “Daarom rust de hoogste zegen op de vrouwelijke vorm”, zo zingt het vrouwenkoor in hymne *Quia ergo femina* (‘Omdat een vrouw...’). Het is dan ook niet verrassend dat Hildegard weinig op had met eigentijdse, beperkende genderrollen. Op achtjarige leeftijd verliet ze het grote adellijke gezin waarin zij als tiende kind was opgegroeid om in te treden in benedictijnenklooster Disibodenberg, waar ze een gedegen intellectuele vorming genoot. Kloosters vormden in de middeleeuwen het bruisende centrum van kunst, cultuur en wetenschap en de enige plek waar vrouwen konden ontsnappen aan het huwelijksleven en de mannelijke heerschappij. Hildegard viel op vanwege haar talent, charisma en mystieke visioenen, zodat ze op 38-jarige leeftijd werd verkozen als abdis van de vrouwenafdeling van het klooster. Maar omdat de mannenafdeling, onder leiding van de dominante abt Kuno, zich naar haar

ALS EERSTE AUTEUR IN DE GESCHIEDENIS BESCHRIJFT HILDEGARD HET VROUWELIJK ORGASME

smaak te veel met haar leiderschap bemoeide, stichtte ze twaalf jaar later een zelfstandig vrouwenklooster op de Rupertsberg in Bingen am Rhein. Dat werd een groot succes. Al snel was er een dochterklooster nodig om ruimte te bieden aan de talloze vrouwen die toestroomden vanuit het hele land.

ZORGVULDIG PROEVEN

Ook Hildegard zelf kwam in haar nieuwe klooster helemaal tot bloei. Ze schreef er twee boeken over natuur-geneeskunde, waarin ze onder andere uitlegt hoe je met hazelwortel een abortus kunt opwekken, en waarin ze – als eerste auteur in de geschiedenis – het vrouwelijk orgasme beschrijft: “Als een vrouw de liefde bedrijft met een man, voelt ze de warmte tot in haar brein. Dat brengt een zinnelijke verrukking teweeg.” Uit diezelfde periode dateren ook haar twee boeken met mystieke visioenen, waarvan ze er tientallen op muziek heeft gezet in haar liedverzameling *Symphonia Harmoniae Caelestium Revelationum* (‘Symfonie van de harmonie der hemelse openbaringen’). Daartoe behoren ook de eerdergenoemde Mariahymnen, waarvan de lange, golvende muzikale zinnen eindeloos omhoog en omlaag meanderen, zonder herkenbare structuur of duidelijk ritme. Eén lettergreep, bijvoorbeeld de ‘a’ van ‘Maria’, wordt vaak uitgesponnen over wel tien of twintig noten. Daarmee wilde Hildegard haar zingende zusters waarschijnlijk stimuleren om heel bewust bij betekenisvolle woorden stil te staan en ze zorgvuldig in hun mond te ‘proeven’. Omdat de abdis ook graag voorbij de muren van het klooster keek, was ze voortdurend verwickeld in theologische briefwisselingen met abten, bisschoppen en pausen. In haar brieven benadrukte ze dat haar ideeën en liederen haar van bovenaf waren ingefluisterd. Ze had ze niet op eigen kracht verzonnen. Volgens historica Barbara Newman kon Hildegard op die manier autoriteit afdwingen in een tijd waarin vrouwen niet geacht werden mannen te vermanen of intellectueel te overtreffen. “Alleen via visioenen kon een religieuze of intellectuele vrouw gehoord en serieus genomen worden.” Ze sprak immers niet in eigen naam, maar namens God of de Heilige Geest. »

ONMISBAAR GENEESMIDDEL

Toch was niet iedereen blij met de eigenzinnige Hildegard van Bingen. Toen ze aan het einde van haar leven een geëxcommuniceerde kennis in gewijde grond begroef, legden geestelijken uit de omgeving – onder wie abt Kuno van haar vroegere klooster – haar een uitgekende straf op: een muziekverbod. Iedereen wist hoe groot de rol van muziek in Hildegards kloosters was, waar de mis en dagelijkse gebeden uitbundig werden opgeluisterd met gregoriaanse gezangen en mystieke liederen die ze zelf had geschreven. In Hildegards ogen was muziek een onmisbaar geneesmiddel voor de geest. Zoals planten en kruiden een verstoorde balans tussen de sappen in het lichaam – bloed, slijm en gal – konden herstellen, zo was muziek volgens haar een medicijn om de chaotische, zondige ziel te reinigen en af te stemmen op de goddelijke harmonie der sferen. “Een mens zucht en steunt opvallend vaak bij het horen van bepaalde melodieën, omdat hij zich in zijn ziel de kwaliteit van de hemelse harmonie herinnert”, aldus Hildegard, suggererend dat het muzikale reinigingsproces een sensueel, zelfs extatisch gevoel in lichaam en geest teweeg kon brengen.

In een bewaard gebleven brief aan de aartsbisschop van Mainz houdt ze een vurig pleidooi voor de terugkeer van muziek in haar abdij. Vóór de zondeval, schrijft ze, was Adam een volwaardige deelnemer aan het harmonieuze engelengezag dat in de hemel klinkt, de harmonie der sferen. Maar na de zondeval zijn wij mensen afgestompt geraakt voor die volmaakte harmonie en hebben chaos en ruis – oftewel zonde – de overhand gekregen in de ziel. Gelukkig is de herinnering aan de hemelse muziek diep binnenin ons bewaard gebleven en kan die opnieuw worden geactiveerd via harmonieuze vormen van aardse muziek. Het zingen van het koorgebed is dus geen kwestie van vermaak, maar een essentiële activiteit om geestelijk gezond te blijven en de antennes van de ziel op God te richten.

DUIVELSE MUZIEKLOOSHEID

Eerder in haar leven had Hildegard deze visie geïllustreerd in haar muziekdrama *Ordo Virtutum* (“Orde der Deugden”), waarin de Deugden en de Duivel met elkaar strijden om de menselijke ziel voor zich te winnen. Terwijl de Deugden worden vertolkt door zingende vrouwen, is Satan het enige personage dat niet zingt, maar spreekt: het kwaad staat gelijk aan de afwezigheid van harmonie en dus aan muziekloosheid. “Wees erop bedacht”, schrijft Hildegard in haar brief aan de aartsbisschop van Mainz, “dat je niet uit wraak handelt en om de tuin wordt geleid door Satan”, die immers altijd naar manieren zoekt om de hemelse harmonie het zwijgen op te leggen.

Het is bekend dat de aartsbisschop voor dit indringende pleidooi is gezwicht. Niet veel later gonsde het in klooster Rupertsberg alweer van de zingende meisjes en vrouwen, die zich met ziel en lichaam laafden aan Hildegards hemelse, sensuele harmonieën. «

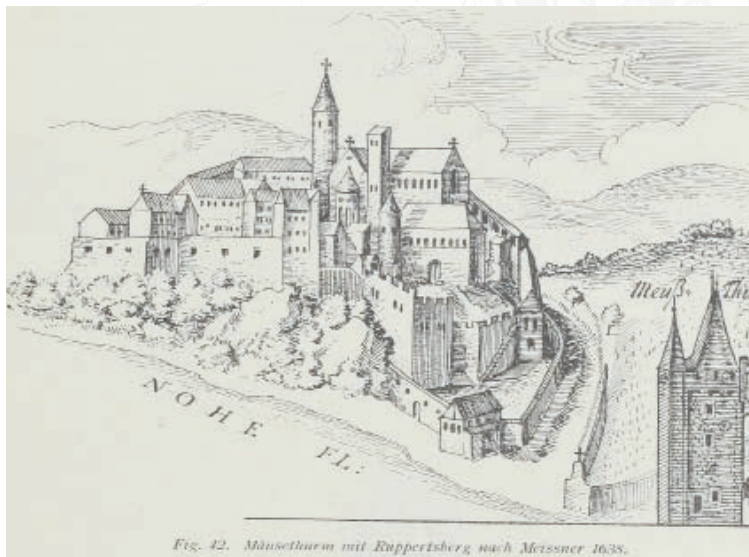

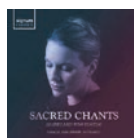
Fig. 42. Mäuselturm mit Rupertsberg nach Meißner 1638.

Tekeningen uit de zeventiende eeuw van Hildegards zelfgestichte klooster Rupertsberg

CD-TIPS

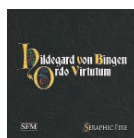
A Feather on the Breath of God - Gothic Voices (1985, Hyperion, CDA66039)

Sacred Chants - Grace Davidson (2022, Signum, SIGCD717)

Marienlieder - Ensemble Mediatrix (2010, Profil Edition Günter Hänssler)

Ordo Virtutum - Seraphic Fire (2021, Seraphic Fire Media, SFMCD16)

Myrthe Meester is filosoof. Ze publiceert artikelen over kunst, klassieke muziek en filosofie in diverse tijdschriften.

